

УДК 316.444.56+477

Поведінкові стратегії в професійній ресоціалізації безробітних

А.В. ЗАРИЦЬКА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
E-mail: annazaritskaya@gmail.com**Авторське резюме**

У статті здійснено комплексний, системний аналіз поведінкових стратегій безробітних у системі професійної ресоціалізації. Визначено доцільність дослідження поведінкових стратегій безробітних у межах соціологічного підходу. Визначено місце та вплив суспільних трансформацій на соціально-трудова сферу, зокрема на специфіку формування поведінкових стратегій в стані безробіття. Автор аналізує та порівнює різноманітні форми поведінкових стратегій безробітних, визначає їхні головні риси та відмінності. У статті окреслено позитивні та негативні сторони кожного типу поведінкових стратегій безробітних у процесі професійної ресоціалізації.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, трудова діяльність, професійна ресоціалізація, дестандартизація зайнятості, життєва стратегія, поведінкові стратегії безробітних.

Behavioral strategies in professional resocialization unemployed

A.V. ZARYTSKA

Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv, Ukraine
E-mail: annazaritskaya@gmail.com**Abstract**

The article presents complex, systematic analysis of the behavioral strategies of the unemployed persons in the system of professional resocialization. The advisability of the study of behavioral strategies of the unemployed in the sociological studies was determined. The place and the impact of social transformations in the social and labor issues, including the formation of specific behavioral strategies in the state of unemployment persons was defined. The author analyzes and compares different forms of behavioral strategies of unemployed persons, determine their main features and differences. The article outlines the pros and cons of each type of behavioral strategies of the unemployed persons in the process of professional resocialization.

Keywords: unemployment, employment, work activity, professional resocialization, destandardization of employment, life strategy, behavioral strategies of unemployed persons.

Постановка проблеми. Сучасне життя постійно набуває певних трансформацій і тому не дивно, що практично кожна людина потрапляє в ситуації, які певною мірою порушують її «стале» існування. По причини цього, у людини відбувається зміна сприйняття свого соціального оточення та середовища, разом з цим, відбувається переосмислення свого соціального стану, цінностей, мотивів, своїх соціальних ролей та усталених моделей поведінки. В контексті даного дослідження такою «критичною» ситуацією є стан безробіття. Варто відзначити, що самі по собі поведінкові стратегії безробітних мають різний характер, проте у комплексному аспекті вони характеризують особливості даної соціальної групи. При цьому соціологічний погляд на «стратегію» містить у собі не тільки спрямованість людини на досягнення бажаного соціально-економічного статусу, але й її прагнення до певних суспільних та культурних ідеалів. Таким чином, стратегія виступає певним індикатором, який відображає різноманітні аспекти існування

в соціумі. Отже, наукова проблема полягає у необхідності систематизації підходів щодо розуміння не лише життєвих стратегій, але й розуміння та типологізації поведінкових стратегій безробітних у процесі їх професійної ресоціалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження обраного питання пов'язане з цілим рядом соціальних феноменів, зокрема проблемами змісту життєвих стратегій особистості. Дослідження цього питання знайшло своє відображення у працях П. Бергера, Е. Головахи, І. Кона, М. Корнєєва, Н. Лукмана, А. Маслоу, Р. Мертона, Н. Наумової, Н. Паніної, Ю. Плюсіна, Т. Резнік, Ю. Резнік, А. Швакової, В. Ядова та інших.

Стосовно поведінкових стратегій безробітних, то це питання тією чи іншою мірою знайшло своє відображення у розвідках таких зарубіжних та вітчизняних соціологів як В. Гага, Е. Гіденс, А. Горц, А. Демін, О. Іващенко, Г. Ключарьов, Г. Крутін, В. Магун, А. Панченко, І. Попова, Е. Тоффлер, М. Туленков, Ч. Хенді та інших. Проте й досі в

соціологічній літературі бракує комплексного, системного погляду на поведінкові стратегії безробітних у системі професійної ресоціалізації.

Метою дослідження є розгляд та узагальнення наявних у науковій літературі підходів щодо поведінкових стратегій безробітних у системі їх професійної ресоціалізації.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, дослідження життєвих стратегій особистості безробітного є найбільш доцільним у межах соціологічного підходу, адже саме з такої точки зору здійснюється вивчення процесів, що відбуваються в межах різних соціальних інститутів (зокрема, в економіці та на ринку праці як її складової). Обрана позиція базується на таких головних положеннях: 1) виявленні типових зразків та форм життєвих стратегій, що закріплені на інституційному рівні та регулюються за допомогою узгоджених норм; 2) аналіз процесу становлення життєвих стратегій з точки зору механізмів їх виникнення, формування, розвитку та зміни; 3) пояснення системного взаємозв'язку між особистістю та її соціальним оточенням як на мікро- так і на макрогруповому рівнях.

Отже, життєва стратегія, в контексті соціологічної уяви, є певною саморегулюючою, динамічною системою соціокультурних уявлень особистості про власне життя, яка спрямовує її поведінку протягом певного тривалого часу.

Влучно в цьому аспекті відзначила російська дослідниця А. Швакова, яка під «життєвою стратегією» розуміє певні механізми адаптації особистості до нової ситуації; дії, вчинки, які вчиняє індивід для подолання проблем, що виникли та для досягнення певних цілей [13, с.34-35]. Аналіз показує, що найбільш суттєвих змін поведінкові стратегії людей зазнають в умовах суспільних трансформацій, які американський соціолог Е. Тоффлер визначає невід'ємною та сталою рисою сучасних суспільств, що стали на шлях свого інформаційного розвитку [10, с. 600]. Саме за рахунок впливу суспільних трансформацій відбуваються зміни у соціальних функціях праці та у структурі зайнятості населення. Науково-технічний прогрес, у свою чергу, з одного боку, приводить до швидкого зростання продуктивності праці, а з іншого - до зменшення потреб робочої сили як в основного ресурсу суспільного виробництва. Таким чином, його результатом досить часто стає скорочення зайнятості та збільшення безробіття, що зумовлює зменшення потреби у великій кількості робочої сили. Цілком логічним стає визначення

головних чинників, що зумовили зміну соціальної функції праці в суспільстві. Серед них визначаються наступні: 1) основна кількість населення перетворилася на «армію» найманих працівників, які мають працювати на підприємстві для забезпечення свого існування; 2) праця стає головним способом існування людини, та разом з тим стає ключовим індикатором соціального статусу особистості, рівня її доходів; 3) праця стає певним показником ідентифікації особистості з певною соціальною групою, яка впливає на формування в неї певних моделей поведінки, що пов'язані з професійною діяльністю; 4) праця виступає одним із головних способів формування трудової демократії. Зокрема, таку думку висловив німецький соціолог Р. Дарендорф: «...соціальні громадські права, як правило, були пов'язані (та пов'язані досі) з професійною діяльністю, перш за все через принцип страхування соціальних прав» [3, с. 195]; 5) відбувається стрімке становлення цілої низки наукових дисциплін, предметом та об'єктом яких виступає праця (зокрема, в межах соціологічної науки починається вивчення суспільної ролі праці, зв'язку праці з соціальним положенням індивіда, його соціальною мобільністю).

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що втрата роботи, яка веде до виникнення безробіття в сучасному суспільстві, розглядається як досить негативне соціальне явище, як з точки зору самих робітників, так і з точки зору роботодавців, суспільства і держави. Водночас існує інший погляд на роль праці в житті суспільства. Наприклад, як констатує французький соціолог А. Горц, наразі виник так званий клас «неопролетаріату». Цей клас він характеризує як групу людей, що стали хронічно безробітними або чії інтелектуальні здібності втратили цінність для сучасної трудової сфери. Цікавим є його твердження з приводу руху суспільства до так званого «подвійного» типу, в якому будуть існувати два сектори: в одному секторі з найбільшою ефективністю будуть організовані виробництво та політичне управління, а в іншому секторі - індивіди будуть присвячувати себе самореалізації та розвагам, тобто невиробничим заняттям у класичному їх розумінні [14]. Таким чином, на думку А. Горца, людина може з користю використовувати свій статус безробіття з метою свого саморозвитку та самореалізації не лише в соціально-трудовій, а й інших сферах соціального буття.

Проведений аналіз дозволив нам окреслити як стандартні, так і нестандартні види зайнятості, які актуалізуються в

сучасному соціумі та спричиняють вплив на формування поведінкових стратегій людей, у тому числі і безробітних громадян. Серед них основними, на наш погляд, є наступні:

1. Наймана праця, яка як вид трудової діяльності, передбачає виконання певних обов'язків за заробітну плату. При такому виді найманий робітник не володіє засобами виробництва, а лише продає певний продукт – свою працю.

2. Підприємництво, як ключовий вид соціально-економічної діяльності, направлене на отримання прибутку завдяки організації виробництва та продажу товарів або послуг. У межах підприємництва використовується як праця самого підприємця так і праця найманих працівників.

3. Самозайнятість як вид соціально-економічної діяльності, направлений на отримання прибутку через самостійне (без залучення найманих працівників) виробництво та продажу товарів чи послуг. В рамках самозайнятість, особистість не є включеною до певних організацій, вона сама обирає для себе сферу діяльності. В сучасному суспільстві така форма зайнятості набуває особливої актуальності. Тут варто згадати сучасний феномен, що отримав назву «фріланс» (англ. freelancer - вільний найманець). Тобто фрілансер - це людина, яка самостійно організує свою працю, формуючи так звані «портфель робіт», який, на думку Ч. Хенді «є способом опису того, як роботи, яким віддавав свій час його власник, формують збалансоване ціле» [12, с. 196].

3. Неповний робочий час або неповний робочий день чи тиждень є видом трудової діяльності, за якого людина працює певну кількість годин в день або певну кількість днів тиждень/місяць.

4. Поділ робочого місця (так звані «job sharing») також є видом трудової зайнятості при якому на одне робоче місце наймаються дві (або декілька) людини, що працюють по черзі.

5. Тимчасова робота як вид трудової діяльності передбачає обмеження трудових відносин певним терміном або обсягом робіт. Найчастіше така робота оформлюється за контрактом по закінченні якого роботодавець може або продовжити роботу з працівником, або - ні.

6. Робота «без робочого місця», як вид трудової діяльності, припускає виконання трудових обов'язків поза стінами підприємства (на дому або ж у постійних роз'їздах). Такий тип зайнятості отримав значне поширення через появу мережі Інтернет, яка надає можливість виконувати та «передавати» результати своєї праці (це стосується, перш

за все, тих видів діяльності, які не пов'язані з виробництвом) не виходячи з дому або знаходячись в іншому місті/країні.

7. Робота за сумісництвом, як вид трудової діяльності, передбачає працю одночасно у кількох роботодавців, при якій загальний робочий час може як і не досягати середньої тривалості робочого тижня, так і значно перевершувати її. Соціологічні дослідження, проведені Е. Гіденсом, свідчать, що такий вид зайнятості є найбільш характерним для жінок, для яких у більшості випадків кар'єрні сподівання та наміри є нижчими аніж у чоловіків (на першому плані в більшості жінок сім'я, виховання дітей, ведення домашнього господарства тощо) [2].

8. Праця в домашньому господарстві, як вид соціально-економічної діяльності, передбачає, що блага виробляються для власного споживання та не поширюються на ринок для продажу.

9. Неформальна зайнятість є видом нелегальної соціально-трудою зайнятості, яка не відображається в офіційних документах (або відображається лише частково) та поширювана завдяки тому, що контроль держави над нестандартними формами зайнятості утруднений.

Зазначені типи стандартної та нестандартної зайнятості є, на нашу думку, ключовими поведінковими стратегіями особистості на сучасному ринку праці, разом з цим вони можуть знаходити свій вияв і в системі професійної ресоціалізації безробітних, у зв'язку зі зміною напрямку діяльності або у зв'язку зі зміною типу зайнятості, яка вимагає від особистості докорінних змін своїх попередніх моделей поведінки у соціально-трудою сфері.

На думку української дослідниці О. Іващенко, з появою нових форм зайнятості виникає зміна відношення соціуму до традиційної зайнятості як до єдино правильної та єдино можливої, тобто в постіндустріальному суспільстві зайнятість набуває певних дестандартизованих характеристик. Саме з дестандартизацією пов'язані нові форми зайнятості, що були визначені вище. Така тенденція простежується на основі аналізу динаміки розподілу чисельності зайнятого населення за секторами економіки. У результаті реформ та змін у структурі зайнятості, на думку російського дослідника В. Гаги, виникають такі нові класи та соціальні верстви населення, як: 1) клас роботодавців, що втілює великий (насамперед фінансовий та торговий) капітал та дрібний капітал (приватні роботодавці, власники дрібних підприємств, торговельних фірм,

фермери); 2) клас найманих працівників у традиційному (класичному) розумінні цього слова; 3) самозайняті (селяни, ремісники, особи вільних професій тощо), які існують за рахунок власної праці. При чому роль цих класів у трудовій діяльності також істотно змінилася. Один клас виступає в якості організатора виробництва, торгівлі, фінансів, інший клас - наймані працівники - в якості виконавця волі першої, третій шар населення - самозайняті (селяни, ремісники, особи вільних професій) - поєднують в собі обидві ці ролі [1, с. 64].

Необхідно зазначити, що стан безробіття викликає суттєві зміни в соціальній свідомості безробітних, зокрема, в соціально-професійному спрямуванні. Ці зміни призводять не тільки до переосмислення та переорієнтації своєї професійної поведінки, але й до зміни своїх трудових орієнтацій, потреб, цілей та ідеалів. Для прикладу розглянемо окремі випадки безробіття. Коли відбувається пряме звільнення робітників та службовців, звільнені направляються до державних органів служби зайнятості та стають на облік. У даний час за даними державної служби зайнятості України серед безробітних більшість складають жінки (61,08 % від усіх зареєстрованих у другій половині 2012 року), які тривалий час пропрацювали на промислових підприємствах [9]. При цьому вони усвідомлюють, що зі своєю кваліфікацією, пов'язаною з роботою в даній сфері, вони мають низькі шанси знайти іншу роботу за профілем, оскільки володіють низькою конкурентоспроможністю. Водночас, такі громадяни, які звикли до сприятливого положення на ринку праці, а також до відносно високого рівня соціального, матеріального статусу, болісно відчують зниження свого соціально-статусного положення, що призводить їх до невірноваженого соціального положення.

Становлення та розвиток ринкових відносин в Україні, як свідчить аналіз, зумовлює виникнення нових соціальних статусів і ролей, духовних цінностей, соціальних інститутів та вимог, до яких індивіди мають адаптуватись для ефективного включення в соціально-трудове життя [11, с. 24]. В умовах постійних ринкових змін для особистості зокрема і для суспільства в цілому, є досить важливою здатність людини професійно адаптуватися, а іноді й ресоціалізуватися у відповідності до змінних сучасних соціально-економічних умов. Це є важливим чинником стабілізації системи соціально-економічних відносин.

Ситуація безробіття, як свідчить аналіз,

вимагає від людини продукування нових стратегій та моделей поведінки пов'язаних з адаптацією, переоцінкою звичних уявлень щодо ролі власної активності в процесі підвищення соціального та матеріального рівня благополуччя. Узагальнюючи теоретичні підходи щодо адаптації людини в ситуації безробіття, будемо розуміти під нею процес активного пристосування індивіда до умов ринку праці з метою реалізації його соціального і професійного потенціалу. Також слід враховувати, що результатом адаптації на ринку праці не завжди є повернення до трудової діяльності в її первісному вигляді. Для деяких груп населення, в силу недостатнього рівня освіти, кваліфікації, знань ринкової кон'юнктури, передпенсійного віку й інших причин, які не можуть бути усунені в короткі проміжки часу, це стає досить значною проблемою. Проявом цієї успішної адаптації може стати вихід на пенсію або перехід у категорію економічно неактивного населення. Для представників же інших груп, які володіють достатнім потенціалом та можуть у короткий час усунути частину з перерахованих причин, а також здатних використовувати свої знання та досвід для відкриття власної справи, результатом успішної адаптації на ринку праці може стати повторне включення в трудову діяльність, але вже в якості приватних підприємців, що не працюють за трудовим договором.

Поряд з цим, аналіз показує, що в соціологічній науці прийнято виділяти чотири основних рівня соціальної поведінки: по-перше - поведінкові акти (реакція суб'єкта на актуальну предметну ситуацію); по-друге, звичайні дії або вчинки людини, що виступають як елементи її поведінки або як цілеспрямовані акти; по-третє, цілеспрямована послідовність вчинків особистості або соціальних дій у тій чи іншій сфері життєдіяльності, за допомогою яких людина реалізує суттєві, більш віддалені стратегічні цілі, досягнення яких забезпечується системою вчинків; по-четверте, рівень реалізації життєво важливих для індивіда цілей, який пов'язаний із перетворенням ідеального у реальне, тобто стратегічної мети в конкретні дії [8]. На всіх чотирьох рівнях поведінка будь-якої особистості, в тому числі безробітного, реалізується її диспозиційною системою (системою установок), однак у кожній конкретній ситуації та залежно від стратегічної мети, провідна роль належить певному рівню диспозицій (установок).

Водночас поведінкові стратегії безробітних залежать як від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів, що впливають

на реалізацію їхньої діяльності в трудовій сфері. Детермінація поведінкових стратегій безробітних визначається зовнішніми, а також внутрішніми факторами (психологічними особливостями) - потребами, мотивами, нахилами, якостями, засвоєними цінностями, статусами, ролями тощо. Важливим чинником формування поведінкових стратегій безробітних є соціальний статус, який визначається як положення (чи становище) людини в суспільстві (у певній соціальній групі) та пов'язується зі специфічною системою норм та очікувань, які значною мірою визначають види (стратегії) поведінки безробітних [7, с. 8]. До того ж, на думку деяких дослідників, зміна професійної діяльності (професійна ресоціалізація) безробітних має зовсім іншу мотивацію, аніж при первинній професійній соціалізації, адже це вимагає від особистості кардинальної зміни вже сформованих в неї цінностей, мотивів тощо [6].

У даному плані заслуговує особливої уваги «соціопсихологічний» підхід, який використовували А. Дьомін та І. Попова для класифікації поведінкових стратегій безробітних за таким чинником як їх адаптаційні можливості в ситуації втрати роботи. Критерієм виділення груп у цій класифікації безробітних виступає направленість на реальне та позитивне (в соціальному та психологічному аспектах) вирішенні життєвої проблеми, яка виникла у зв'язку із втратою роботи [4, с. 35-45]. Згідно з цією класифікацією виділяється три групи поведінкових стратегій безробітних.

1. Конструктивні типи поведінкових стратегій безробітних. Такі типи поведінки допомагають особистості впоратися з ситуацією безробіття та знайти роботу, яка відповідає вимогам та потребам особистості, зокрема в соціально-статусному розрізі. Цей тип поведінкових стратегій передбачає дві версії: 1) використання міжособистісних ресурсів. Ця стратегія полягає у використанні ресурсів своєї міжособистісної соціальної мережі для сприяння пошуку нової роботи. Ця поведінкова стратегія включає в себе наступні складові: відновлення зв'язків з родичами, друзями, знайомими для звернення до них за допомогою у процесі пошуку роботи; консолідація в середині родини для взаємної підтримки її членів під час втрати роботи та в процесі пошуку нової; створення певного «корисного» кола спілкування для здійснення різних соціальних обмінів для ефективного пошуку нової роботи та проходження трудової адаптації; використання своїх особистісних характеристик (на нашу думку, це більш

за все характерне для безробітних, що вже мали досвід роботи), зокрема, сформованої репутації на останньому місці роботи для нового працевлаштування; 2) використання особистісних ресурсів. Ця поведінкова стратегія полягає у використанні особистісних ресурсів індивіда. Вона містить: усвідомлення своїх переваг, можливостей, планування своїх дій та накопичення досвіду для ефективної поведінки на ринку праці; знаходження нових перспектив та можливостей в ситуації, що склалася, використання всіх своїх ресурсів для успішного працевлаштування; накопичення власних ресурсів (трудового потенціалу), зокрема за допомогою перенавчання або підвищення кваліфікації, тобто проходження професійної ресоціалізації.

2. Неконструктивний тип поведінкових стратегій безробітних, який заважає особистості вийти з ситуації безробіття, або сприяє пошуку роботи, яка не влаштовує та не відповідає рівню запитів та вмінь особистості. Серед цього типу можна виділити п'ять версій:

а) боротьба з державою, яка несправедливо обійшлася зі своїми громадянами. Ситуація безробіття при цьому сприймається як певна даність в контексті соціальних трансформацій, а адаптація зводиться до прийняття даної позиції та пов'язаних з нею ролей;

б) відносини з державою на умовах ренти, які є більш м'якою формою в порівнянні з попередньою. Втрата роботи сприймається як можливість відпочинку, тривалої відпустки, винагороди за відданій державі праці. Таким чином, поки розмір допомоги по безробіттю становить прийнятний для життя рівень, люди не поспішають вживати активних заходів та дії для пошуку роботи. З віком ймовірність вступу людини в рентні відносини з державою підвищується;

в) альтернативний стиль життя. Тобто для особистості набувають найбільшого значення інші сфери соціального життя, які не пов'язані з роботою та трудовою діяльністю. Такий тип поведінкової стратегії являє собою переключення активності безробітного на виховання дітей, турботи про сім'ю, власне здоров'я, ремонт у квартирі тощо. Проте, чим більше людина занурюється в альтернативну діяльність, тим складніше їй повернутися в трудову сферу;

г) захисна унікаюча поведінка. Вона характеризується униканням ситуацій та пропозицій, що вимагають активності, наполегливості та нового осмислення. При цьому спостерігається відхід у спогади про переваги попереднього місця роботи та ігнорування наявних проблем. У свідомості людей будь-які спроби змінити існуючий стан

сприймаються як такі, що не мають сенсу, їм не вистачає впевненості в собі, майбутнє постає безперспективним та керованим лише зовнішніми силами;

д) хаотичний пошук роботи за якого не відбувається осмислення варіантів поведінки, а також наслідків прийнятих рішень. Люди схильні приймати будь-яку пропозицію роботи. В результаті таких дій обрана робота може виявитися далекою від бажаної та відрізнятись від попереднього місця роботи гіршими умовами, великим обсягом вимог, меншою заробітною платою тощо. Людина потрапляє в ситуацію напруженості та конфліктності.

3. Перехідний тип поведінкових стратегій безробітних, який може набувати як конструктивних так і неконструктивних рис в залежності від кінцевого результату. Цей тип також включає кілька версій:

а) пошук нової роботи в умовах обмеженої інформованості, коли спроби діяти в напрямку своїх трудових завдань здійснюються при дефіциті необхідної інформації. Причиною цього дефіциту може стати недостатня розвиненість особистих зв'язків чи відсутність джерел потрібної інформації. В цілому, даний спосіб поведінки обумовлений відсутністю у людини інформації та інструментів її пошуку, що значно гальмує прояви соціальної

активності особистості;

б) продуктивне утриманство, що характеризується тим, що люди перекладають відповідальність на найближче оточення та при цьому користуються їх ресурсами. Цей спосіб адаптації характерний для випускників навчальних закладів, які проживають з батьками. Дана форма поведінки в критичній ситуації є результатом наслідування сімейних традицій при здійсненні життєвої та професійної реалізації особистості.

Висновки. Отже, в рамках даної статті ми окреслили специфіку життєвих та поведінкових стратегій особистості, зокрема в умовах безробіття. Також нами були виділені та проаналізовані головні типи та особливості поведінкових стратегій у професійній ресоціалізації безробітних. Підсумовуючи, варто відзначити, що проведений аналіз показав, що сформовані моделі трудової поведінки, які апробовані безробітними на практиці, не тільки стають їхніми диспозиціями та визначають їхню майбутню поведінкову стратегію у схожих життєвих ситуаціях на ринку праці, але й сприяють реалізації даної стратегії шляхом активізації власних зусиль у пошуках підходящої роботи та в процесі працевлаштування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гага В.А. Экономика и социология труда (социально-трудовые отношения) / В. А. Гага –Томск: Изд-во Томского госуниверситета, 2008. – 340 с.
2. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
3. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерки политики свободы. / Р. Дарендорф; [пер. с нем.] – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 288 с.
4. Демин А.Н. Способы адаптации безработных в трудной жизненной ситуации / А.Н. Демин, И.П. Попова // Социологические исследования. – 2000. – № 5. – С. 35–45.
5. Іващенко О. Зайнятість та професійна освіта: до проблеми взаємовідповідності / О. Іващенко // Вісник Львівського національного університету. Сер.: соціологічна. – 2008. – Вип. 2. – С. 321–330.
6. Ключарев Г.А. Дополнительное профессиональное образование: особенности, эффективность, перспективы / Г.А. Ключарев // Социс. – 2010. – № 2. – С. 83–91 (добавить в текст)
7. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: Навч. посібник. / Я.В. Крушельницька – К.: КНЕУ, 2000. – 232 с.
8. Ларцев В.С. Социальные и культурные детерминанты формирования личности. Монография / В.С. Ларцев. - К. : Принт-Экспресс, 2002. – 429 с.
9. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
10. Тоффлер, Э. Третья волна = The Third Wave, 1980 / Э.Тоффлер – М.: АСТ, 2010. – 784 с.
11. Туленков М.В. Поведінкові стратегії безробітних на ринку праці (соціологічний аналіз) / М.В. Туленков, Г.І. Крутинь. – К. : ІПК ДСЗУ, 2004. –130 с.
12. Хэнди Ч. Время безрассудства. Искусство управления в организации будущего / Ч. Хэнди. СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
13. Швакова Ю. Молодежный рынок труда / Ю. Швакова // Человеческие ресурсы. – 2004. – № 1. – С. 34–35.
14. Gorz A. Farewell to the Working Class: An Essey on Post-Industrial socialism. London : Pluto, 1982. – 152p.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2013

REFERANCES:

1. *Gaga V.A.* Ekonomika i sotsiologiya truda (sotsialno-trudovie otnosheniya) (Economics and sociology of work (labor relations). Tomsk, 2008, 340 p.
2. *Giddens A.* Sotsiologiya (Sociology). Moscow, 1999, 703 p.
3. *Darendorf R.* Sovremennyiy sotsialnyiy konflikt. Ocherki politiki svobodyi (The Modern Social Conflict: An Essay on the Politics of Liberty). Moscow, 2002, 288 p.
4. *Demin A.N., Popova I.P.* Sposobyi adaptatsii bezrobotnyih v trudnoy zhiznennoy situatsii (The ways of adaptation the unemployed persons in difficult life situations). *Sotsiologicheskie issledovaniya*, 2000, №5, pp. 35-45.
5. *Ivashhenko O.* Zajnyatist` ta profesijna osvita: do problemy vzayemovidpovidnosti (Employment and professional education: the problem of accordance). *Visnyk Lvivskogo nacionalnogo universytetu. Ser.: sociologichna*, 2008, №2, pp. 321-330.
6. *Klyucharev G.A.* Dopolnitelnoe professionalnoe obrazovanie: osobennosti, effektivnost, perspektivy (Additional professional education: features, performance, prospects). *Socis*, 2010, № 2, pp. 83-91.
7. *Krushelnyczka Y.V.* Fiziologiya i psihologiya praci: Navch. Posibnyk (Physiology and psychology of work: Training guide). Kyiv, 2000, 232 p.
8. *Lartsev V.S.* Sotsialnyie i kulturnyie determinanty formirovaniya lichnosti (Social and cultural determinants of personality formation). Kyiv, 2002, 429 p.
9. Oficijnyj sayt Derzhavnoyi sluzhby zajnyatosti Ukrayiny (Official site of the State Employment Service of Ukraine). Regime to access: <http://www.dcz.gov.ua>
10. *Toffler A.* Tretya volna = The Third Wave (The Third Wave). Moscow, 2010, 784 p.
11. *Tulenkov M.V., Krutin G.I.* Povedinkovi strategiyi bezrobotnih na rinku pratsi (sotsiologichniy analiz) (Behavioral strategies of unemployed in the labor market (sociological analysis). Kyiv, 2004, 130 p.
12. *Hendi Ch.* Vremya bezrassudstva. Iskusstvo upravleniya v organizatsii buduschego (The Age of Unreason). St. Petersburg, 2001, 288 p.
13. *Shvakova U.* Molodezhnyiy ryinok truda (The labor market of youth). *Chelovecheskie resursy*, 2004, № 1, pp. 34-35.
14. *Goetz A.* Farewell to the Working Class: An Essey on Post-Industrial socialism. London: Pluto, 1982. 152p.

Зарицька Анна Валеріївна – аспірант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Адреса: 01601, Україна, м.Київ, вул. Володимирська, 60
E-mail: annazaritskaya@gmail.com

Zaritskaya Anna Valeriivna – postgraduate
Taras Shevchenko national university of Kyiv
Address: 60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine, 01601
E-mail: annazaritskaya@gmail.com